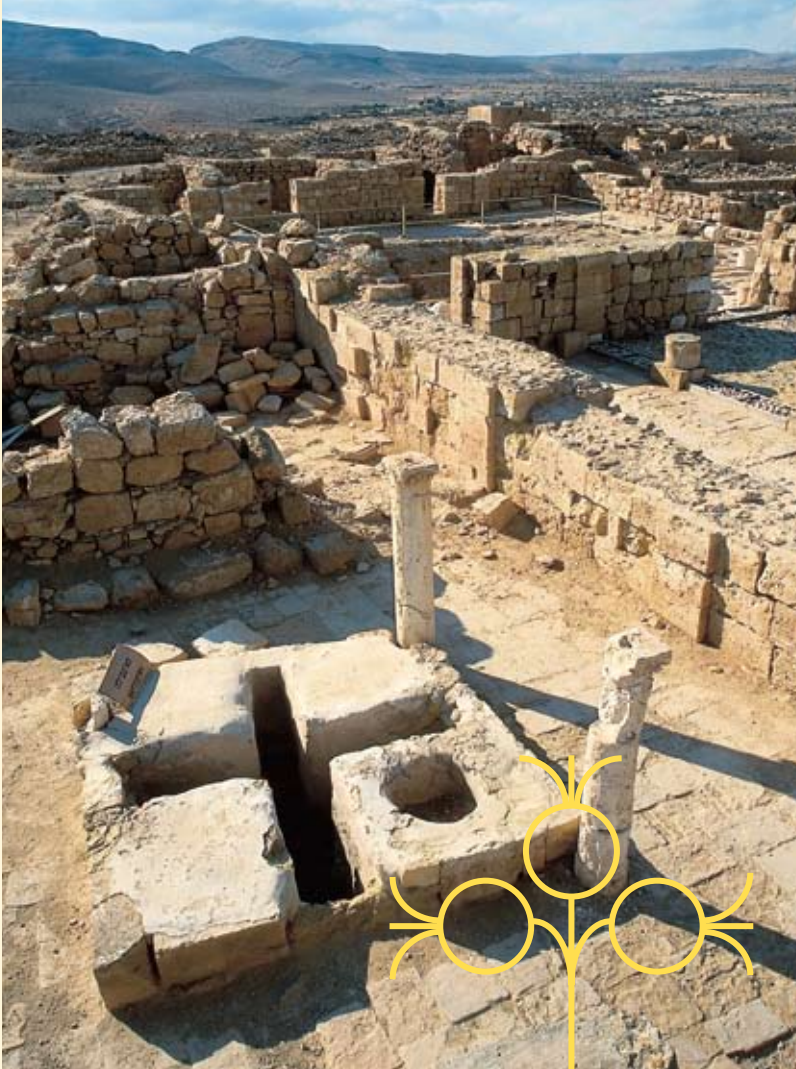

גן לאומי ממשית

בן אדם למקום
www.parks.org.il | *3639 | f

ברוכים הבאים לגן לאומי ממשית אתר מורשת עולמית

הכנסייה המערבית

גן לאומי ממשית שוכן כ-7 ק"מ מזרחית לדימונה, לצד הכביש הראשי לאלית. בתוככי הגן הלאומי, המשתרע על פני 1,420 דונם וכולל את נחל ממשית וסכריו העתיקים, נמצאת העיר הנבטית, הרומית והביזנטית העתיקה ממשית, ששטחה כ-40 דונם.

תולדות העיר

ממשית שוכנת על אחד הנתיבים החשובים של דרך הבשמים – בצומת דרכים ראשיות שחיברו את הערבה, ים המלח, פטרה ומפרץ אילת עם מישור החוף והר חברון. בממשית התפצלה הדרך לערבה (דרך מעלה עקרב) ותמרה) ולים המלח (דרך מצד תמר, מעלה תמר ומעלה פרס).

ממשית מופיעה ברצפת הפסיפס העתיקה במידבא שבירדן, בה מתוארת ארץ ישראל בתקופה הביזנטית (מאות רביעית עד שביעית לסה"נ).

יישוב הקבע הוקם כאן לראשונה בתקופה הנבטית התיכונה, באמצע המאה הראשונה לסה"נ, כנראה בראש הגבעה (בסמוך למבנה המשטרה, מס' 8 במפה). רוב בנייני העיר, בעיקרם בתים פרטיים מפוארים, הוקמו בתקופה הנבטית המאוחרת, במאה השנייה לסה"נ, לאחר סיפוח הממלכה הנבטית לרומא בשנת 106 לסה"נ.

בתקופה הרומית המאוחרת, במאות השלישית והרביעית לסה"נ, נמשך השימוש בבנייני העיר והיא הוקפה חומה.

בתקופה הביזנטית, בתחילת המאה החמישית לסה"נ כנראה, נבנו בעיר שתי הכנסיות – המערבית והמזרחית (מס' 5, 7) – שהשימוש בהן נמשך עד הפלישה הפרסית (614 לסה"נ) או עד הכיבוש הערבי (636 לסה"נ). מאז חדלה ממשית להתקיים.

בשנת 1936 הקימו במקום שלטונות המנדט הבריטי משטרת רוכבים מדברית, במטרה לפקח על תנועת הבדואים ולמנוע טיולים של יהודים באזור הנגב.

"דרך הבשמים - ערי המדבר בנגב" אתר מורשת עולמית

ממשית הוכרזה אתר מורשת עולמית בוועדת מורשת עולמית של אונסק"ו בדרבן שבדרום אפריקה ביום 15.7.2005. ההכרזה כוללת את דרך הבשמים ממואה שבערבה ועד עבדת שבהר הנגב (כ-65 ק"מ) ואת הערים העתיקות עבדת, חלוצה, שבטה וממשית. רוב הדרך המוכרזת נכללת בתוך שמורת טבע מצוק הצינים, וערי המדבר הן גנים לאומיים.

ראשיתה של דרך הבשמים בעומאן ותימן, ואורכה הכולל כ-2,400 ק"מ. היא עוברת בערב הסעודית ובירדן, בואכה הנגב, ומסתיימת בנמל עזה. הדרך ושלוחותיה שקקו חיים מהמאה השלישית לפסה"נ ועד המאה הרביעית לסה"נ.

ועדת המורשת העולמית של אונסק"ו הכריזה על דרך הבשמים בזכות הקריטריונים האלה:

דרך הבשמים היא עדות ייחודית לתרבות שנעלמה (קריטריון מס' 3).

הערים הנבטיות ודרכי המסחר שלהן מהוות עדות משכנעת לחשיבות הכלכלית, החברתית והתרבותית של בושמי הלבונה והמור ושל תבלינים וסחורות למיניהם שהועברו מהמזרח הרחוק וחצי האי ערב לעולם ההלניסטי והרומי. נוסף על היותה דרך מסחר היא השפיעה גם על תרבויות העולם הקדום ומיזגה בין אנשים ודעות.

הדרך היא דוגמה בעלת ערך עולמי יוצא דופן של שימוש מסורתי בשטח (קריטריון מס' 5).

השרידים הדוממים שנותרו מהערים, המצדים, הדרך ואבני המיל, החאנים והמערכות החקלאיות המתוחכמות, הנמצאים לאורך דרך הבשמים בנגב, הם דוגמה יוצאת דופן לסביבת המדבר מכניסת האורחים שפרחה כאן במשך כ-700 שנים.

פליניוס הזקן (היסטוריון רומי) היטיב לתאר את הדרך במאה הראשונה לסה"נ: *"לאחר שמאספים את הלבונה מעבירים אותה לסבֹּזָה על גבי גמלים, ופותחים את אחד משערי העיר לשם קבלת המטענים. המלכים חקקו חוק הקובע, כי פשע חמור הוא אם יסטה גמל עמוס לבונה מדרך המלך. בסבֹּזָה גובים הכוהנים מעשר מן הלבונה בשביל האל הקרוי סֶבֶס, ואין מתירים להביא את הסמים אל השוק לפני ששולם המעשר. מכאן אפשר להעביר את המטענים דרך ארץ הנֶבְנִיטִים בלבד, ומשום כך יש לשלם מס גם למלך של עם זה. בירתם היא תוֹמְנָה המרוחקת 1,487 מילין (2,380 ק"מ) מעזה שביהודה, השוכנת על חוף הים התיכון: דרך המסע נחלקת ל-65 שלבים (36.6 ק"מ כל אחד) שבכל אחד ואחד מהם יש מקומות חניה לגמלים. מנות קבועות של לבונה יש לשלם לכוהני הארצות, למלכיהן ולמזכיריהן, ומלבדם נוטלים את חלקם גם שומרי השערים ומשרתיהם, ומלבד אלה עליהם לשלם לכל אורך הדרך: במקום אחד בעד מים, במשנהו בעבור החניה בתחנות הדרכים וכן בעבור מצרכי המזון. כך עולות ההוצאות ל-688 דינרים עוד לפני שמגיעים לים התיכון. ואז יש לשוב ולשלם לקציני המכס של האימפריה שלנו. משום כך המחיר של הלבונה הטובה הוא 6 דינרים, של הסוג הבינוני 5 דינרים ושל הסוג השלישי 3 דינרים לליטרה."* (פליניוס, היסטוריה נטורליס, 12 32 63).

www.parks.org.il | *3639 | f
גן לאומי ממשית, טל' 08-6556478

בשנת 1966 הוכרז המקום כגן לאומי, ובשנת 2005 הכריז אונסק"ו על "דרך הבשמים – ערי המדבר בנגב" אתר מורשת עולמית. ממשית היא חלק מהכרזה זו.

תולדות המחקר

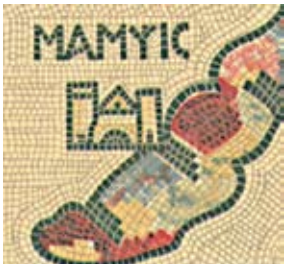
המקום נסקר במאה התשע עשרה בידי חוקרי ארץ ישראל א"ג זטצן (1807), א' רובינסון (1838) וא' פלמר (1871).

מיפוי וסקר יסודי ראשון ערך א' מוסיל בשנת 1901. בשנת 1914 ערכו הארכיאולוגים וולי ולורנס (איש ערב) סקר ומיפוי חדשים. בשנת 1937 ערכו במקום ג'א קירק ופל"א גאי סקר מפורט מטעם הקרן הבריטית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה.

בשנת 1956 התקיימה במקום חפירת בדיקה בראשות הארכיאולוג ש' אפלבאום, מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים. בשנים 1956-1957 נערכו חפירות נרחבות בניהול הארכיאולוג א' נגב, מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים ורשות הגנים הלאומיים. חפירותיו ומחקריו של פרופ' נגב באתרים נבטיים בנגב חשפו את היסודות להכרת עולמם של הנבטים וערי הנגב. בשנת 1989 חודשו החפירות בידי א' נגב ולאחר מכן בשנים 1993 ו-1994 בידי ט' אריקסון-גיני מטעם רשות העתיקות. בחפירות אלו נחשף מבנה קדום (xxv) מתחת לבניין המשטרה, שנבנה במאה השנייה לסה"נ והיה בשימוש עד לרעש האדמה של 363 לסה"נ. בנוסף נחשפו מבנים מראשית היישוב בממשית מהמאה הראשונה לסה"נ, שנהרסו בכדי לבנות את בניין ווא (מס' 10 במפה) במחצית השנייה של המאה השנייה לסה"נ.

הכתובת המרכזית בכנסייה המערבית

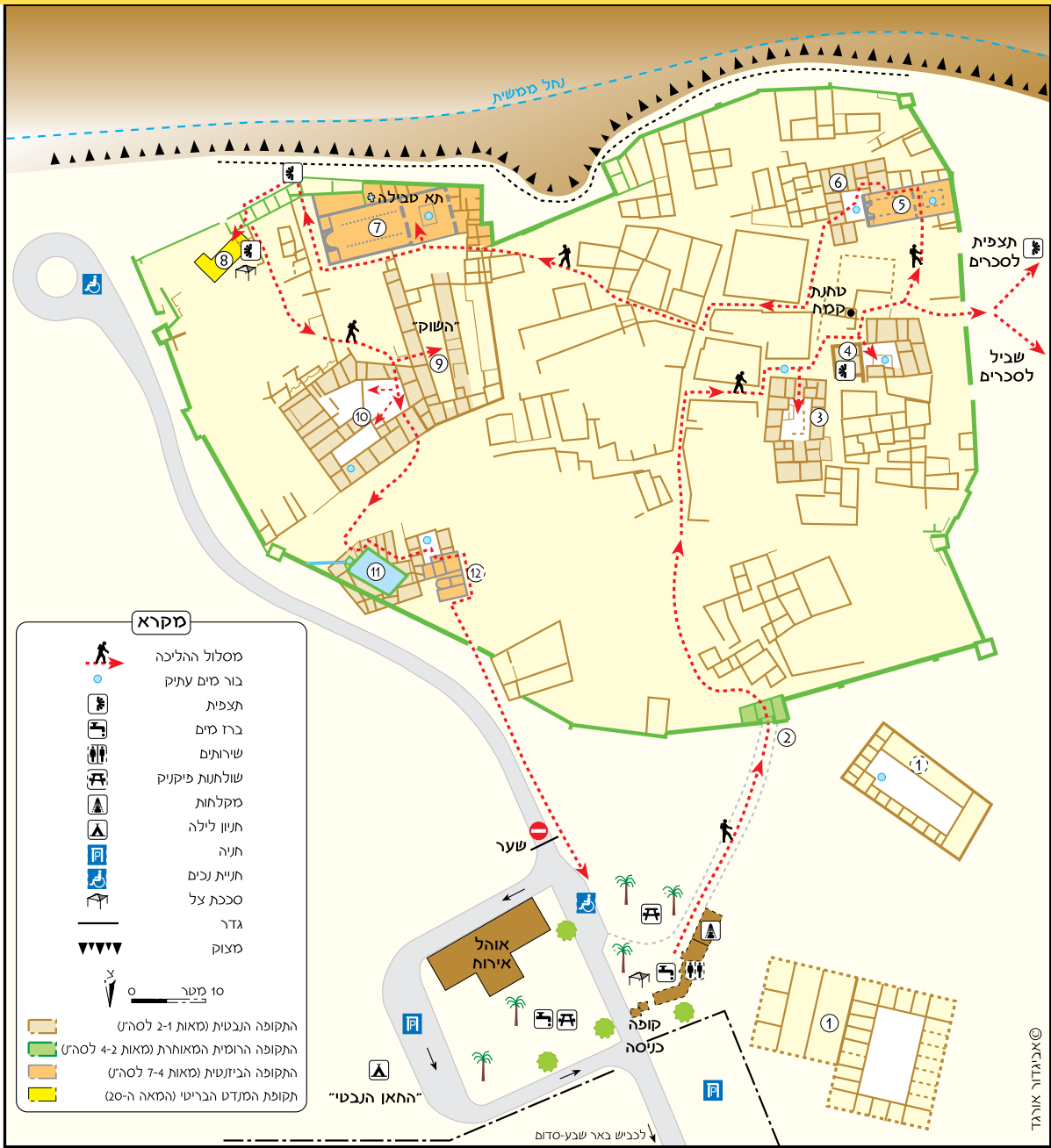

ממשית במפת מידבא

הנחיות בטיחות והתנהגות בשטח גן לאומי ממשית

להנאתכם ולהבטחת שלומכם ושלמות הגן הלאומי, אנא שמרו על הכללים האלה:

- יש להקפיד לקיים את הנחיות השילוט ולהישמע להוראות.
- אסור לפגוע בעתיקות, לטפס עליהן או לחרות עליהן.
- הנסיעה והחניה – על פי השילוט ובמקומות שיועדו לכך בלבד.
- ההליכה – בשבילים המסומנים בלבד.
- אין להיכנס לשטחים שעדיין אינם פתוחים לקהל.
- שמרו על הניקיון.

© אביגדור אורגד

7. הכנסייה המזרחית – "כנסיית הקדושים המעונים" – הכנסייה הייתה חלק ממכלול של מנזר. גרם מדרגות הוביל את הבאים לחצר מוקפת עמודים (אטריום), שנבנתה מעל לבור מים גדול. מהחצר נכנסו בשלושה פתחים לכנסייה דמוית הבסיליקה. באולם המרכזי נחשפה רצפת פסיפס ובה שני צלבים; אלה מעידים כי זמנו של הפסיפס קדום לשנת 427 לסה"נ, עת נאסר להציג צלבים ברצפת כנסיות. בחלקה המזרחי של הכנסייה נמצא האפסיס ובו שלושה טורי ספסלים לשימוש הכמרים. מצדיו שני חדרים, שבהם נחשפו שרידי תיבות לשמירת עצמות קדושים שעונו ומתו בגלל דתם (מכאן כינוי הכנסייה)

8. המשטרה – בשנת 1936 הוקם ממזרח לכנסייה, על גבי מבנה נבטי קדום (כנראה מצודה), בניין ששימש את "משטרת המדבר" הבריטית. מן הגג נשקף מראה ממשית העתיקה, נחל ממשית והקניון שלו, המתחתר במורדות הר צייד. כיום משמש הבניין לאירועים מיוחדים.

9. "השוק" – רחוב מהתקופה הנבטית, שמשני צדיו סדורים טורי חדרים ששימשו כחנויות. בחגים מתקיים כאן כיום שוק ססגוני חי ותוסס. יש הסוברים כי היה זה מחנה צבאי.

"השוק"

10. "בית נבטו" – הבית הגדול ביותר שנתגלה בעיר. שטחו כ-2,000 מ"ר. הוא מכונה כך משום המאפיינים הנבטיים הרבים שבו. גם כאן ישנן חצרות פנימיות וגרמי מדרגות, שהובילו לקומה העליונה. לצד החצר המרווחת אורווה גדולה ומפוארת, המעידה על מקור עושרם של בעלי הבית. ניתן עדיין להבחין בכותרות ובהן תבליטים זעירים של ראש אדם, קנקן ושור. קירות אחד החדרים מקושטים בציורים (פרסקאות) של דמויות מהמיתולוגיה היוונית. בבית נתגלה מטמון של כ-10,800 מטבעות כסף שזמנם משנת 75 ועד שנת 222 לסה"נ.

11. מאגר המים הציבורי – המאגר (שהיה מקורה) נמצא בסמוך לחומות העיר ומידותיו 18x10x3 מ'. מקור המים במי גשמים שזרמו בתעלה שמחוץ לעיר. מימין ניתן לראות את התעלה, העוברת מתחת לחומה, ואת המשכה לכיוון המאגר.

12. בית המרחץ הביזנטי – נמצא בסמוך למאגר וניזון ממימיו. היו בו שלושה חדרים – חם, פושר וקר – וכן חדר הלבשה ותונורים. ניתן להבחין בלבנים האדומות ובצינורות החרס שבהם זרם האוויר שחומם.

נחל ממשית והסכרים – בעיר ובסביבותיה נמצאו מתקנים רבים לאגירת מים: תעלות, בורות וסכרים. בולטים במיוחד בורות המים שליד המבנים הגדולים והכנסיות. מול העיר נבנו מתקנים לאגירת סחף לעיבוד חקלאי ולאגירת מים. הגדולים שבהם הם שלושת הסכרים שבנו הנבטים על נחל ממשית. כיום רואים רק את הסכר הנבטי התחתון, ששופץ בתקופת המנדט. בהמשך, במורד הנחל, נבנה בתקופת המנדט סכר נוסף.

"החפאן הנבטי" – חניון לילה חדש הכולל מתחם ללילת שטח, מתחם אוהלים, אוהל ענק לאירוח ולאירועים, שירותים ומקלחות, תאורה, מתקני בישול ובעיקר – אווירה מדברית.

מסלול הסיור בגן הלאומי

1. פונדקי השיירות – שני מתחמים גדולים הנמצאים מחוץ לחומות העיר אשר שימשו כנראה אכסניות לשיירות הסוחרים שעברו באזור (מאות ראשונה עד רביעית לסה"נ).

2. השער – נבנה בתקופה הרומית המאוחרת, עת הוקפה העיר בחומה שאורכה כ-900 מ'. חומה זו עובתה בתקופה הביזנטית לאחר רעש האדמה של שנת 363 לסה"נ. השער כולל שני מגדלים ומעבר, שתקרתו נשענה על שלוש קשתות. השער נשרף ונחרב במאה השביעית לסה"נ. שער זה, על מגדליו, מופיע במפת מידבא כציון לעיר.

3. "בית האמידים" – מבנה מפואר שבמרכזו חצר מלבנית מוקפת חדרים. בפניה הדרומית-מערבית של החצר חדר מדרגות שהוביל אל חדרי הקומה השנייה (סגור למבקרים). מתקן עגול נושא חצי כיפה שימש מקום לכד מים גדול להרוות את צימאונם של באי הבית. החדרים הצפוניים היוו את אגף המגורים. בכניסות לחדרים בסיסי עמודים וכותרות נבטיות אופייניות, ובקירותיהם תאים ששימשו כארונות קיר.

החצר במרכז "בית האמידים"

4. המגדל – מבנה רבוע, שהיה במקור בן שלוש קומות. בקומת הכניסה נמצא חדר שהשתמר היטב ובו קשתות (המאפיינות בנייה נבטית נטולת עץ) שנשאו את לוחות האבן של התקרה. דרך חדר מדרגות מרשים עולים לקומה השנייה, שממנה ניתן להשקיף על ממשית העתיקה, נחל ממשית, הסכר העתיק, הר צייד מדרום והעיר דימונה ממערב.

5. הכנסייה המערבית – "כנסיית נילוס הקדוש" – דרך חצר מוקפת עמודים (אטריום), שבמרכזה בור מים מקורה, נכנסו לכנסייה בשלושה פתחים. שני טורי עמודים מחלקים את הכנסייה דמוית הבסיליקה לשלושה: אולם מרכזי ושתי סיטראות מצדיו. את הבמה סוגר קיר מעוגל (אפסיס), לציון כיוון התפילה ומקום המזבח. משני צדי האפסיס חדרים ששימשו לפולחן. האולם המרכזי מרוצף בפסיפס, המעוטר בדגמים גיאומטריים, ציפורים, שני טווסים ושתי כתובות הקדשה. לשון הכתובת המרכזית: *אלוהים, הושע את עבדך נילוס, אוהב ישו, אשר ייסד את הבניין הזה, ושמו על בני ביתו.*

6. בית מגורים נבטי טיפוסי – במרכז הבית חצר פנימית ובה בור מים. חדר מדרגות מוביל אל הקומה השנייה. מהחצר יש מעבר לאורווה, שהכילה מקום לשישה עשר סוסים. גידול סוסי הרכיבה היווה ענף חשוב בכלכלת העיר. בית המגורים המשיך לשמש בתקופה הביזנטית (כפי שמעידים הצלבים החקוקים על משקופיו), למרות שנהרס בחלקו בעת הקמת הכנסייה המערבית.